

A budai királyi palota Szent István-terme

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A budai királyi palota 1871-től napirenden lévő nagymértékű bővítésének tervezése során az 1890-es évek végéig nem merült fel, hogy az újonnan épített szárnyakban szimbolikus, a megszokott uralkodói rezidenciaberendezésen túlmutató funkciójú enteriőröket alakítsanak ki. Az 1890-ben elkezdett krisztinavárosi szárny építése közben, 1896. január 5-én határozott arról Ferenc József király, hogy a korábban, még Ybl Miklós által kidolgozott tervek alapján a Hauszmann Alajos vezette építési iroda dolgozza ki az északi szárny, azaz

a Szent György térre néző A épület, valamint az ehhez kapcsolódó B épülettag kiépítésének, illetve a kupolával díszített C szárny átalakításának részletterveit.

A millenniumi ünnepek, a magyar történelem megidézésének csúcsra járatása, illetve az immár valóban európai léptékűvé váló új palotakomplexum adta lehetőség valószínűleg inspiráló hatással voltak Hauszmann Alajosra, aki 1897 folyamán történeti dísztermek létesítésére tett le nagyívű koncepciót a Királyi Váregítési Bizottság asztalára.

A Szent István-terem északnyugati sarka | North-western corner of St Stephen's Hall
1915 előtt, archív fotó (Albertina, Bécs)

Zsolnay Vilmos kezdeményezése

A Szent István-terem genezisének nagymértékben segítette, hogy 1897-ben, miután a parlament április 16-án döntést hozott hazánk részvételéről az 1900-as párizsi világkiállításon, a minél emlékezetesebb, minél méltóbb magyar részvétel érdekében intenzív keresés és ötletelés kezdődött a kereskedelemügyi minisztérium, mint szervező intézmény, berkeiben. Lukács Béla kormánybiztosnak komoly erőfeszítéseket kellett tennie, hogy a kiállítási anyag időre és megfelelő színvonalon álljon össze. Ebben a helyzetben érkezett Zsolnay Vilmos felségfolyamodványa 1897 tavaszán. A pécsi kerámiagyáros, aki magát szerényen fazekasnak nevezte, így írt:

„Ő Császári és Királyi Felség!
Legkegyelmesebb Uram!

Azon számos kitüntetés és kegy, a melyben felséges Királyom Legkegyelmesebb Uram engem oly sokszor kegyeskedett részesíteni, arra batorít, hogy legmagasabb színe elé igen alázatos kérelemmel járuljak.

A párizsi világ kiállításon az összes népek és nemzetek be fogják mutatni iparuk fejlődését, ezen alkalommal óhajtanám én is bemutatni azt, hogy a legelső Királynak van a legelső fazekasmestere, had hirdesse az összes népek

és nemzetek előtt ez, hogy egy dicsőn uralkodó és a nemzete által határtalanul hően szeretet [sic!] Király békés uralkodása alatt az ipar mily magas fokra képes fejlődni.

Mindezek után azon legalázatosabb kérelemmel borulok Felséges királyom Legkegyelmesebb Uram trón zsámolya elé:

kegyeskedjék nekem megengedni, hogy az újonnan épülő királyi várpalotában egy magyar stílus szobát égetett agyagból a saját tervem szerint egészen berendezhessek és ezen szobát összes berendezéseivel együtt a párizsi világkiállításon Felséges Királyom Legkegyelmesebb Uram dicsőítésére mint hű alattvalója legalázatosabb hódolójaként az összes népek és nemzetek színe előtt bemutathassam.

Ő Császári Királyi Felségnek
legalázatosabb szolgálja:
Zsolnay Vilmos”

Zsolnay Vilmos tehát egy egészében magyaros majolikaburkolattal ellátott szobát kívánt kivitelezni, erre tett indítványt 1897 tavaszán.

A csempeburkolatos terem gondolata minden bizonnyal Zsolnay Miklóstól, Vilmos fiától ered, aki éppen 1897-ben lett cégvezető apja gyárában. Az ifjú Zsolnay 1887–1888-ban közel-keleti utazást tett, ahol egy közel 170

A Szent István-terem északkeleti sarka | North-eastern corner of St Stephen's Hall
1915 előtt, archív fotó (Albertina, Bécs)

George AITCHISON – Walter CRANE: Az Arab Hall Frederic Leighton festő londoni palotájában
George AITCHISON – Walter CRANE: The Arab Hall in the London palace of the painter Frederic Leighton | 1877–1881
© Royal Borough of Kensington and Chelsea / Justin Barton

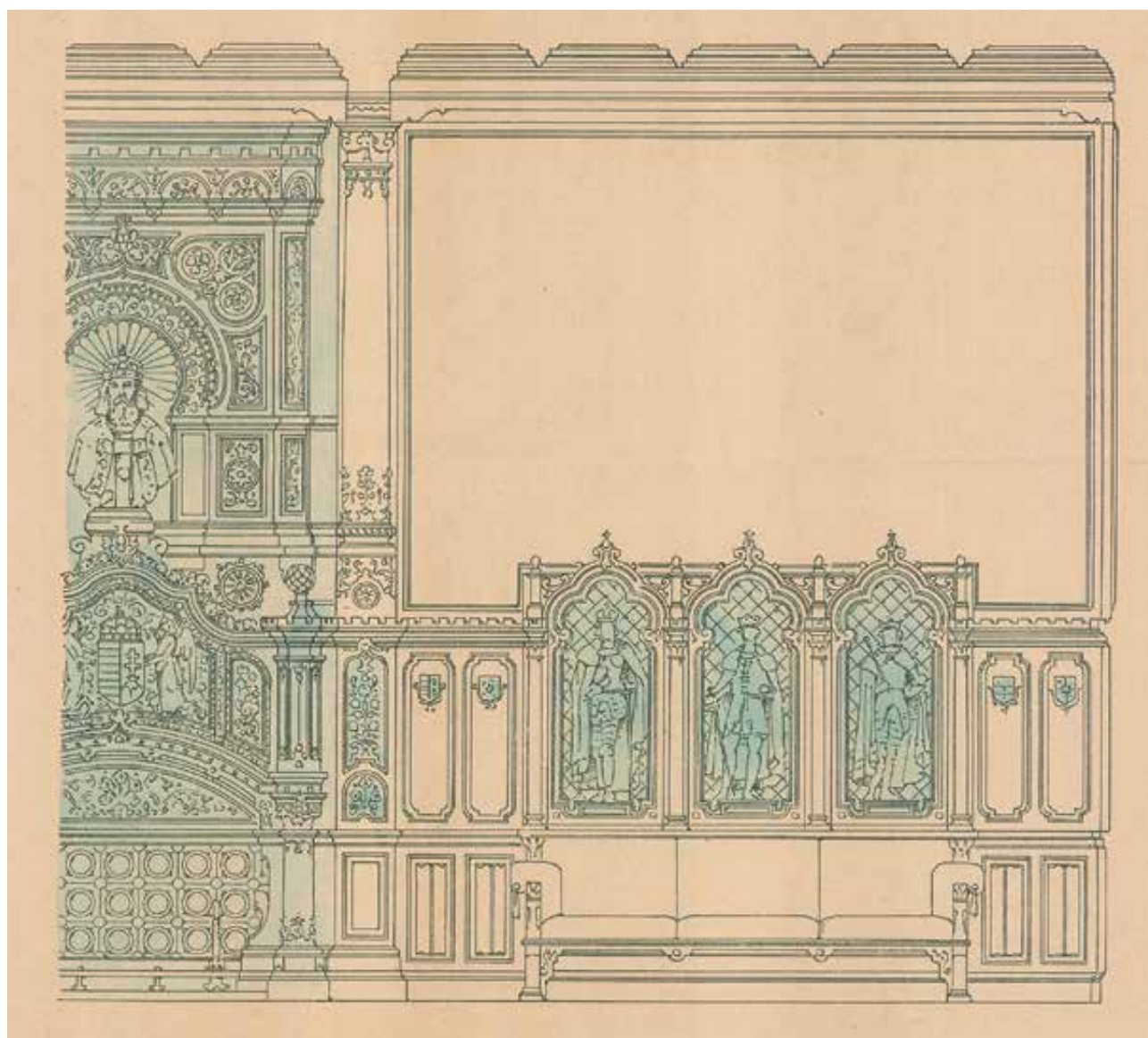

darabos falicsempe-gyűjteményt és több ezer darabos iszlám kerámiagyűjteményt vásárolt. Zsolnay útvonala az angol utazókét követte, olyanokét, mint Richard Francis Burton költő vagy Lord Frederic Leighton festő. Utóbbi William De Morgannal, a 19. század végi angol kerámiaművészet legfontosabb képviselőjével saját házában (építésze George Aitchison volt) rendezte be a híres *Arab Hallt* 1877 és 1881 között, amelynek falait a damaszkuszi Szinán pasa számára 1586–1591-ben épült palota csempéi borítják.

Ez a közel-keleti majolikaburkolatos, a palermói normann Zisa palota 12. századi enteriőrjét másoló, ugyanakkor Walter Crane kortárs aranymozaik frízével díszített főúri enteriőr fontos előképe lehetett Zsolnay tervének. Zsolnay Miklós ugyanebből a csempeanyagból vásárolt gyűjtőútja során, ugyanakkor nem valószínű,

hogy a gyűjteményi darabok és a kortárs díszítőművészet olyan egyvelegét kívánta volna előállítani a pécsi cég, mint amilyen a londoni művészpala enteriőrjében látható. Nem tudjuk, milyen szobát álmódott meg Zsolnay Miklós vagy Vilmos eredetileg (a pécsi Zsolnay Múzeumban fennmaradt tervváltozatok már a Hauszmann által kijelölt terem berendezésére készültek), de talán megkockáztatható a feltételezés, hogy Zsolnayék 1897 elején magyaros stílus alatt a Lechner Ödön nevével fémjelzett stílust érthették, hiszen az építéssel ekkoriban intenzíven együttműködtek.

Zsolnay Vilmos beadványát a miniszterelnökség 1897. május 27-én felküldte a főudvarmesteri hivatalnak, majd június 8-án a királyi palota Podmaniczky Frigyes vezette építési bizottságának állásfoglalását kérte. Az építési bizottságon keresztül pedig eljutott a felségfolyamodvány Hauszmann Alajoshoz.

A Szent István-terem tervváltozata, 1897

Plan variant of St Stephen's Hall, 1897

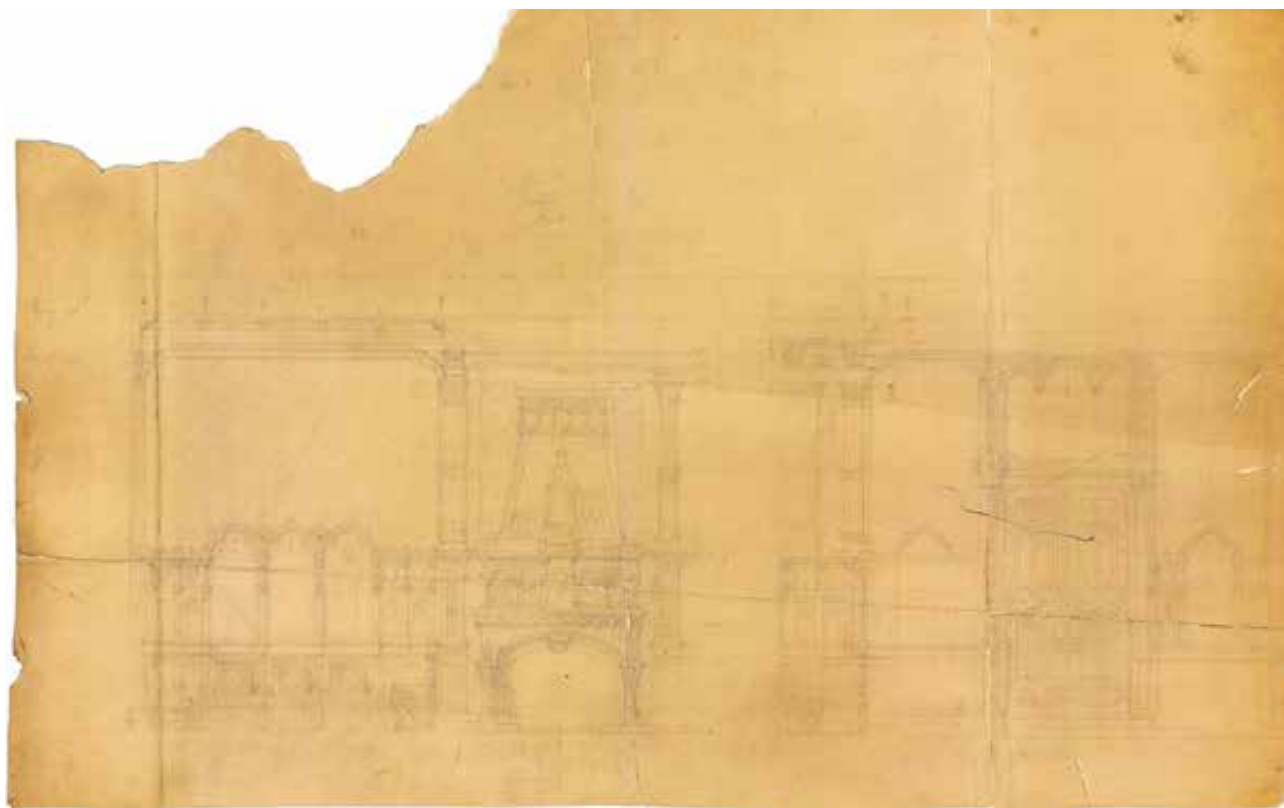
Janus Pannonius Múzeum, Modern Magyar Képtár gyűjteménye, Pécs

Hauszmann és a szecesszió

Hauszmann nyilvánvalóan alapos megfontolás tárgyává tette, hogy szabad kezét biztosítson-e a pécsi kerámiagyárnak. Zsolnay ekkortájt intenzív együttműködést folytatott Lechner Ödönnel. Az Iparművészeti Múzeum vagy a kőbányai Szent László-templom alapján Lechner vagy más, a Zsolnay-gyárral ekkoriban kooperáló építész involválása annak a teremnek a tervezésébe, amely a palota ékkövének ígérkezett, egészen biztosan nem lehetett Hauszmann ínyére. A „szubjektív stílus”, azaz a kibontakozó szecesszió térhódítása – mai szemmel szinte hihetetlen módon – központi kérdéssé vált a dunai monarchia társadalmi elitjének lakberendezésében a 19. század utolsó évtizedében. Az osztrák iparművészeti múzeum kiállításpolitikája, a kortárs angol lakberendezési trendek importálása az addig domináns historizáló tendenciák rovására a császári ház köreiig feljutó turbulenciát okozhatott; a bécsi iparművészeti iskola tanári testületének összetétele, Josef Hoffmannék bevonása a tanári karba közügy volt, és Budapesten is szecesszió körüli vitát folytattak a honatyák a parlamentben. Ebben a légkörben természetesnek tűnik, hogy a palota főépítészt és a várkapitányt, Hauszmann Alajost és Ybl Lajost két hónapos tanulmányútra küldték Európába, hogy az egyes uralkodói rezidenciákban tanulmányozzák, hogy hol

és milyen formában alkalmazzák a legrepresentatívabb helyeken az új stílust. A két, alapvetően konzervatív építész a tanulmányút végén ekképp összegezte annak tapasztalatait: „[...] azon stílrány, a melyben a belső felszerelés, díszítés és bútorzás ügyében mozoghatunk, nem lehet más, mint az elmúlt historikus művészi korszakok iránya, mert csak e stílusokban találtatik meg az eszköz előkelő fejedelmi fénnel berendezett termek létesítésére. Az új irány, a »szecesszió«, teljesen ki van zárva, valamint az úgynevezett angol bútorok csak az egyszerű és a kíséretnek szolgáló helyiségekben találhatnak alkalmazást.” Hauszmannék, bár megnyugvással konstatálták, hogy mindenütt, ahol igazán fejedelmi eleganciát akarnak kölcsönözni valamely enteriőrnek, a francia bútorstílusokat részesítik előnyben, mégis, a budai királyi palotában szinte minden új enteriőrben a Györgyi Géza által kidolgozott, stilizált népművészeti ornamensekkel kevert stílust alkalmazták. A Lechnerrel folytatott személyes rivalizáláson túl Hauszmann számára a palotakomplexum stílusegységének megőrzése is fontos szempont volt, amikor Zsolnay kívánságát nem engedte az eredeti beadvány szerint érvényesülni.

A főépítész személyes kihallgatáson vett részt Rudolf von Liechtenstein főudvarmesternél, akit minden jel szerint sikerült meggyőznie arról, hogy a terem tervezését ne engedjék át Zsolnaynak. A főudvarmester megbízta

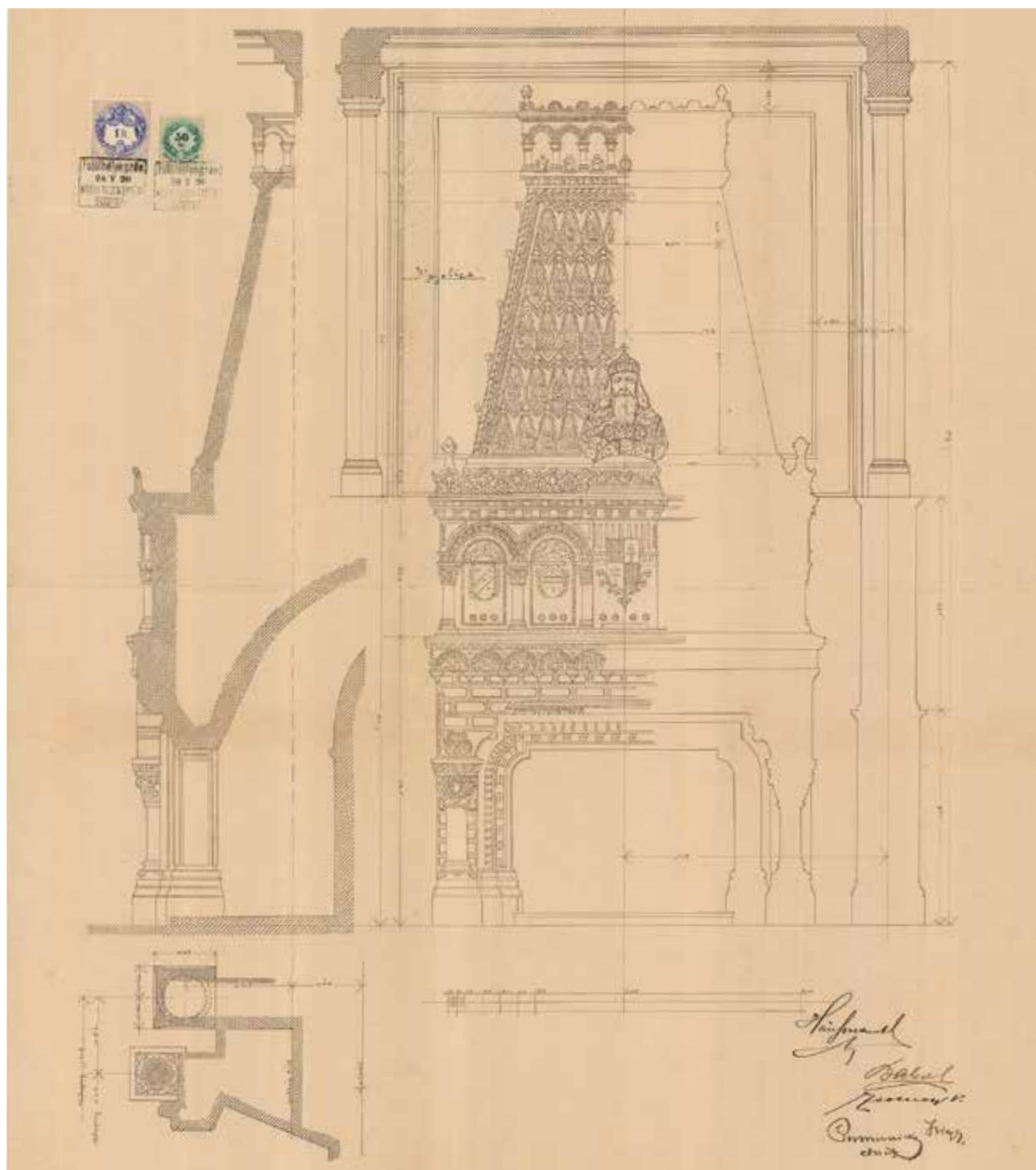

A Szent István-terem tervváltozata, 1897 | Plan variant of St Stephen's Hall, 1897
BTM Kiscelli Múzeum, Budapest

a főépítész, hogy dolgozzon ki koncepciót Zsolnay indítvány alapján. 1897. október végére készült el Hauszmann azzal a tervvel, hogy a palotában létesítsenek egy szobát Szent István király tiszteletére, amelyet neoromán stílusban rendeznek be. A palota Szent István-termének tervéről a sajtó 1897. október 30-án adott hírt először.

A főépítész koncepciója a történeti dísztermekről

Az 1897. november 30-án, a várépítési bizottságnak benyújtott előterjesztésben vázolta a főépítész a teljes koncepciót az úgynevezett történeti dísztermek létesítéséről a királyi palotában, ezek között a Szent István korának megidézésére alkototról, amelyben a Zsolnay-gyárnak domináns szerepet szánt:

A Szent István-terem tervváltozata, 1897 | Plan variant of St Stephen's Hall, 1897
Janus Pannonius Múzeum, Modern Magyar Képtár gyűjteménye, Pécs

„Három terem lesz a királyi várban, melyek előkelő központi fekvésük valamint használat céljukat tekintve, historikus alapon való kiképzésre kiválóan alkalmasak. Az egyik a már említett terem a déli összekötő szárnyban, a másik a krisztinavárosi szárny első emeleti középterme és végül a harmadik a dunai homlokzat kiépítése után keletkező nagy központi cerclerem.

Tisztelettel alulírott bátor volt javasolni, – és e javaslata a cs. és k. első főudvarmester ő herczegségének elvi hozzájárulását is megkapta – hogy e három terem a Szent István, Hunyady Mátyás és a Habsburgok korszakának szellemében képeztessék ki és e szerint neveztessék el.

A magyar stílus ornamentáció, a keleti és román irányú művészi elemek, melyhez a majolika alkalmazása is járulhat, a Szent István terem kiképzésénél lesznek helyén, és azért bátorodik javasolni, hogy Zsolnay Vilmos kérelme ezen terem díszítése keretében nyerjen elintézését.”

A Szent István-terem tervezési folyamata

Hauszmann 1897 novemberéig legalább kétféle stílusú tervváltozatot dolgozott ki a Szent István-terem vonatkozásán. A végül beterveztetett – de az elvetett változaton is – a lényeg a többszólamúság, a többféle iparművészeti ág szerepéhez juttatása, azaz a textil-, fa- és fémművesség súlyának a kerámiaelemekéhez mérhető biztosítása már adott volt.

A pécsi Janus Pannonius Múzeumban és a BTM Kiscelli Múzeumban maradtak fenn a terem két változatának tervei. A falburkolat struktúrája a két

változatban igen hasonló: a fal fele magasságáig felnyúló fa falburkolatba illesztett háromkaréjos keretekben királyképek vannak, a déli oldalon tükör, az északon Szent István-szobros kandalló kapott helyet. A terem rövid oldalain, a kandalló mélységével csökkentett falköz középtengelyébe helyezett ajtók felett pedig három-három táblából álló képkompozíció látható. Az északi oldalon, a kandallófülke sávjában a terem teljes hosszát magába foglaló, alacsonyabb belmagasságú, alkóvszerű teremrész jelölése látszik mindkét változat nyugati falnézetén. Az egyik pécsi sorozat lapjain barokkoszeccessiós formákat látunk, a kiscelli ceruzarajzon a végül megvalósulttól kicsit távolabbi, a másik pécsi sorozaton a kivitelezetthez nagyon közeli neoromán-szeccessiós díszítést. Nincsenek közelebbi információink arról, hogy végül miért döntöttek a neoromán-szeccessiós változat mellett, de talán megkockáztatható a feltételezés, hogy a palota két másik történeti dísztermének létrehozásáról szóló döntéssel összefüggésben maradt egyedül lehetséges választás a neoromán stílus, hiszen a barokk stílus nem a Szent István korát megjelenítő helyiségben, hanem a Habsburg-dinasztia méltóságát hirdető, a kupola alatt elhelyezett Habsburg-teremnél lehetett csak létjogosult.

Feltűnő részlet a kiscelli ceruzás tervlapon, hogy a kandallón nem büsztöt, hanem egész alakos Szent István-szobrot látunk. Érdekesség, hogy alig néhány hónappal e tervváltozat születése előtt készült el Holló Barnabás egész alakos Szent István-szobra, amelyet aztán rá egy évre, 1898-ban kőbe átültetve helyeztek el a Szent István Társulat Szentkirályi utcai székházán (ma a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának

Ludwig ANGERER – Carl PIETZNER: Erzsébet királyné fényképe (részlet), 1863–1864, illetve ROSKOVICS Ignác: Szent Erzsébet (részlet), 1899
Ludwig ANGERER – Carl PIETZNER: Photograph of Queen Elisabeth (detail), 1863–1864, and Ignác ROSKOVICS: Saint Elisabeth (detail), 1899

épülete). Holló Szent Istvánjának feje és a végül Stróbl Alajos mintázta büszk erős hasonlóságot mutat. A Szent István-mellszobor mintázatajáról, Stróbl megbízásáról az 1898. április 5-i várépítési bizottsági ülésen döntöttek.

A terem kerámiaornamenseit a művezetőség nagy valószínűséggel a Zsolnay-gyár tervezőivel, elsősorban Sikorski Tádéval közösen alakította ki.

A Szent István-terem dekorációjának alapvető forrása a pécsi dóm falképeinek ornamentikája. A román stílusban átépített bazilika dekoratív falképeit a német Gustav Bamberger tervei alapján és részben közreműködésével a bécsi Jobst testvérek (Carl és Franz, azaz a C. & F. Jobst cég), valamint egy Glaser J. nevű díszítőfestő kiviteleztek. A bécsi tanultságú Sikorskira nyilvánvalóan nagy hatással volt a pécsi katedrális átépítése (1883–1891), a korszak egyik legjelentősebb műemlék-helyreállítása, amelyet Friedrich Schmidt, a középkori építészet legnagyobb hatású közép-európai újjáélesztője, a bécsi Képzőművészeti Főiskola építészeti iskolájának legendás tanára tervezett.

A Szent István-terem szempontjából mindenekelőtt a pécsi székesegyház két oldalkápolnája, a Székely Bertalan falképeivel díszített Mária-kápolna és a Lotz Károly által kifestett Jézus szíve kápolna bír jelentőséggel. Az előbbi

falképeinek alapsémája: az oldalfalakon háromkaréjos keretekben megfestett szentek, és a rövid oldalakon hármast íveket formáló keretben elhelyezett figurális jelenetek előlegezik meg a Szent István-terem figurális díszítményeit; az utóbbiban, a Jézus szíve kápolnában, a mennyezet kazettáinak díszítményei rokoníthatók a budai palota dísztermének ornamentikájával.

A Zsolnay-műhely részvétele, a palota e díszterme genezisének mégiscsak szoros összefüggése a pécsi gyárral lehet a magyarázata annak, hogy Hauszmann egyáltalán nem merített az esztergomi Szent István-terem – a primási palota Simor János érsek megbízásából, Lippert József által 1873–1874-ben kápolnává alakított helyiség – neoromán dekorációjából, holott ez ikonográfiai értelemben nyilvánvalóan relevánsabb lett volna.

A Szent István-terem közvetlen előzménye a millenniumi kiállítás Alpár Ignác tervezte királyi fogadószobája a történelmi főcsoport, azaz a Vajdahunyad vára román („jáki”) kolostorrészében. Ez a faburkolatos neoromán terem, amely nem egészen egy évvel a Szent István-terem megtervezése előtt létesült, és még 1897-ben is állt, nyilvánvalóan hatást gyakorolt a Hauszmann-iroda terveire.

A Szent István-terem Thék Endre gyárában. Északkeleti sarok | St Stephen's Hall in Endre Thék's factory. North-eastern corner
1900 február, archív fotó (Iparművészeti Múzeum, Adattár, Budapest)

Fotó: Weinwurm Antal

A Szent István-terem ikonográfiája

A Szent István-terem ikonográfiai programját Pauler Gyula főlevéltáros, a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának elnöke állította össze. A falakon körben a Zsolnay-gyárban kivitelezett pirogránit képeken

az Árpád-ház tíz tagja jelent meg: Szent Imre, I., III. és IV. Béla, Szent László, Kálmán király, II. és III. Endre, Szent Erzsébet és Margit. A szupraport-képeken egy-egy történelmi jelenet Szent István életéből.

A képek témájára vonatkozóan a várépítési bizottság 1898. április 5-i ülésén fogadták el az előterjesztést.

A Szent István-terem Thék Endre gyárában. Déli oldal | St Stephen's Hall in Endre Thék's factory. South side
1900 február, archív fotó, (Iparművészeti Múzeum, Adattár, Budapest)

Fotó: Weinwurm Antal

A jegyzőkönyv a kevésbé egyértelmű Árpád-házi személyek szerepeltetéséhez magyarázó megjegyzést is fűzött. Szent Imre esetében például ezt találjuk: „a szent ifjúságot ábrázolva”, I. Béla neve mellett pedig ez áll a jegyzőkönyvben: „az 1061–63-as nemesi háború lelke”.

Az előterjesztés szerint a szupraport, azaz a nyugati és keleti rövid oldalon nyíló ajtók fölötti képeken a következő jelenetek ábrázolását irányozták elő: „1. A kereszténység behozatala (Szent István a térítőkkel, p.o. [példának okáért – a szerk.] Szent Gellérttel hirdeti a keresztény vallást)”, illetve: „2. Államalapítás (Szent István megkoronázása).”

Roskovics Ignác festményei

A várépítési bizottság a történeti személyek és jelenetek megalkotásával Roskovics Ignácot bízta meg. A festő a vártnál és a vállaltnál jóval lassabban, csak 1900 elejére készült el teljesen a majolikaképek olaj-vászon mintaképeivel, és az idő előrehaladtával, tekintettel a végesen közelgő világkiállításra, a művész alkupozíciója folyamatosan javult, amit ki is használt. A kezdetben meghatározott 4000 forint tiszteletdíjat – úgymond méltányolva a művész intenzív történeti stúdiumait – menet közben a kétszeresére emelték, sőt, a művész a festményeket vissza is kapta a kerámiatáblák elkészítését követően, és később tőle vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka.

Roskovics festményein az alakok ruházata, felszerelése, fegyverze, valamint a háttér mustrája mind komoly előtanulmányokra utal. Szana Tamás a *Vasárnapi Ujság*ban közzétett méltatásában így ír Roskovics kutatómunkájáról: „Roskovicsnál szorgalmasabb látogatója nem volt a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának. Előkereste, lerajzolta a régi sírokból talált ékszereket, fegyvereket, a kőkoporsók fedelén látható faragott alakokat, s egyéb díszítéseket. Azután a régi magyar iparművészet maradványait, a múltakból ránk maradt kelméket, szőnyegdarabokat, háziesszközöket tanulmányozta, nem feledkezvén meg a régiségtani munkákról és folyóiratokról sem, melyek az eddigi kutatások és fölfedezések eredményeiről nyújtanak képet. Mikor mindezzel elkészült, saját tanulmányait a külföldi régészeti és jelmeztani munkák segítségül hívásával igyekezett tisztázni, megvilágítani és kiegészíteni. Egy-egy ékszer, láncz vagy csatt korszerű formájának, egy-egy szövet rajzának helyes megállapítására hetek munkáját fordította, hogy alakjai külső megjelenésükben is magukon viseljék bélyegét annak a kornak, a melyben éltek.” Szana láthatóan belső információkkal rendelkezett, azaz közvetlenül a művésztől kapott felvilágosítást a képek keletkezésére és tartalmára vonatkozóan. Mivel a megrendelői program nem ismert

(ha Pauler Gyula egyáltalán kidolgozta részletesen azt), így érdemes Szana Tamás leírására támaszkodni a két szupraport-kép ikonográfiájának megfejtéséhez: „Ezek elseje Sz. Istvánt ábrázolja, a mint a keresztény vallást hirdeti. A hármaskeret által határolt kép közepén Szent István fejedelmi alakját látjuk, kezében keresztel és Szent Móricznak a koronázási paláston is látható dárdájával, mely egy szöveget foglal magában a Krisztus keresztjéből. A király épen a székesfehérvári templom feléje tartott mintáját fogadja el kivitelre, míg nevelője, Adalbert az egyház áldását adja reá kísérről térítői útján. A másik oldalon anyja: Sarolta támaszkodik Gizella királynéra, mellettök az egyházaknak ajándékozott fölszerelések, közöttük a Nemzeti Muzeumunkban látható román egyházi régiségek. A kompozíciót egy hívő s egy még kételkedő harcos alakja egészíti ki.” A koronázási jelenet leírása így hangzik: „A másik csoportos kép Szent István apostoli királylyá koronáztatását mutatja. István az előtéri harcosnak adja át koronázási jelvényeit s a kormánypálczát és az ország almáját vévén kezébe, letérdel, hogy a koronát hozó s a beteg esztergomi érseket helyettesítő Asztrik a koronát fejére tegye. Háta mögött püspökök tartják a pápai bullát, melyben az apostoli királyi czímet kapta s e czim jelvényét, a kettős keresztet. A másik oldalon Czeba nádorispán s Kujár országbiró pallost és az Árpádok czímerével díszített zászlót tartanak.”

A Roskovics-képek ikonográfiai háttéréhez tartozik, hogy Szent Erzsébet arcához természetesen az ekkor már elhunyt Erzsébet királyné képmását kölcsönözte a mester. Amint azt Borovi Dániel kutatásaiból tudjuk, Ludwig Angerer egy 1863–1864-es Erzsébet-portrójának Carl Pietzner által retusált változatát használta fel Roskovics.

A Szent István-terem kivitelezése

A terem berendezésének kiviteli tervei 1898 első felében készültek el. A falburkolat kivitelezése 1898 őszén indult Thék Endre gyárában, de a Zsolnay képek és fal-, illetve mennyezetbetétek sem készülhettek addig, amíg nem volt kész a végleges kiviteli terv, és ennek alapján az egyes szakmák részére az 1:1 arányú műhelyrajzok.

A terem textildíszjeinek gyártása külön problémát jelentett. 1898 őszén az Orsz. Magy. Kir. Selyemtenyészési Felügyelőség kérte a királyi várépítési bizottságot, hogy a Szent István-terem selyem falszöveveire Huber János vimpáci (ma: Wimpassing an der Leitha, Ausztria) selyemszövő gyárának adjon megrendelést. Az 1898. november 26-i bizottsági ülésen úgy határoztak, hogy a Monarchia legjelentősebb textilgyárán, a szintén jelentkező Haas Fülöp és Fiai cégen kívül Huber cégtől is próbaszövetet kérnek be. A bizottság a kereskedelmi

miniszter felügyelete alá tartozó selyemtenyésztési felügyelőséget értesítette, hogy „a magyar selyemipar érdekeinek szem előtt tartása mellett” fog a megrendelésről határozni. A burgenlandi, elsősorban nyakkendőszelyem előállítására szakosodott gyár azonban nem tudta előállítani azt a minőségű, a háromrétegű, kétféle aranyszállal szövött brokátot, amelyhez a Haas cégnek is olasz textilszakmunkásokat kellett felfogadnia az aranyosmaróti (ma: Zlaté Moravce, Szlovákia) üzemébe. A magyar Szent Koronát ábrázoló, kék alapon aranyszálakkal hímzett brokátban a korona és az azt övező stilizált koszorú eltérő technikával készített aranyszálakból áll, miáltal az egyik világosabb, a másik óarany színű.

A textileket és a kárpitosmunkákat – ideértve a bútorok favázat is! – a Gelb M. és Fia cégtől rendelték meg. E vállalkozás kiváló francia kapcsolatokkal rendelkezett: a királyi palota építészirodája például hiába vette fel egy esetben egy francia gyártóval közvetlenül a kapcsolatot, magasabb áron tudta csak beszerezni a kívánt textilt, mint ha a Gelb cégen keresztül vásárolt volna ugyanattól a gyártótól. Gelbék a Szent István-terem esetében is egészen biztosan külföldről hozatták be az alapanyagokat, sőt, feltételezhető, hogy az aranyhímző munkák is külföldön készültek. A Gelb M. és Fia cég megbízásáról az 1899. április 22-i várépítési bizottsági ülésen határoztak, és csak május 29-én, kevesebb mint egy évvel a világkiállítás megnyitása előtt kötötték meg a szerződést. A Szent István-terem bútorai és kárpitosmunkái kiadásának ügyében a művezetőség előterjesztése szerint „a szóban forgó

munkák kiadásánál teljesen megbízható és különösen az arany hímzések dolgában csak első rendű szakférfi jöhet figyelembe s a Gelb M. és fia cég elsőrendű szaktekintélynek el van ismervé [...]” A megrendelés késlekedésének tudható be, hogy a hímzett bársonyhuzatos ülőbútorok közül a világkiállítást megelőző budapesti bemutatóra valószínűleg csak egy karosszék és egy ülőke készült el.

Gustav BAMBERGER – J. GLASER – C. & F. JOBST: Festett mennyezetbetét a pécsi dóm Jézus szíve kápolnájában | Gustav BAMBERGER – J. GLASER – C. & F. JOBST: Painted ceiling insert in the Heart of Jesus chapel, Pécs cathedral

Ugyancsak későn, 1899. június 22-én rendelték meg a Kissling Rudolf és Fia cégtől a világítótesteket. Ez a csúszás is azt eredményezte, hogy amikor 1900. február 22-én a király a Thék-gyárban megtekintette a felállított szobát, a csillárok és falikarok még nem voltak ott láthatók, csak a világkiállításra lettek készen.

12. századi faragott kő a pécsi dómból
12th century carved stone from Pécs cathedral
Pécsi Püspökség, Dóm Kőtár
Fotó: Bognár Boglárka

A Szent István-terem Zsolnay kerámia mennyezetbetétje. 1900 körüli próbaégetés | Zsolnay ceramic ceiling insert for St Stephen's Hall. Test firing around 1900 | Janus Pannonius Múzeum, Modern Magyar Képtár gyűjteménye, Pécs

Az ún. Niederdeutsches Zimmer (Alsónémet szoba) a flensburgi iparművészeti múzeumban. Tervezte: Heinrich SAUERMANN
The Niederdeutsches Zimmer in the museum of decorative arts, Flensburg. Designer: Heinrich SAUERMANN
1900 (Museumsberg Flensburg)
© Museumsberg Flensburg

Az Üllői úti Thék-gyárban tett királylátogatáson az intarziás parketta sem volt még lerakva. A Neuschlosz Ödön és Marcel cég ajánlatát az 1899. május 26-án tartott építési bizottsági ülésen fogadták el, a szerződést pedig csak 1899. június 22-én kötötték meg, tehát e cégnek is kevesebb mint egy év állt rendelkezésére a világkiállításig a háromféle fából – tölgy, dió és mahagóni – készített, háromféle motívum összesen ötféle változatát tartalmazó parketta kivitelezésére.

A Szent István-terem az 1900-as párizsi világkiállításon

A terem alkotói az 1900-as párizsi expón nagy sikert arattak (a kiállításon nem alkotásokat, illetve termékeket díjaztak, hanem az egyes iparágak, művészeti ágak kiemelkedő képviselőit). Hauszmann Alajos, Jungfer Gyula, Neuschlosz Ödön és Marcel és Ströbl Alajos a legmagasabb elismerésben, nagydíjban részesültek, a Gelb M. és Fia, a Haas Fülöp és Fiai, valamint a Kissling Rudolf és Fia aranyérmeket nyertek, Thék Endre és Zsolnay Vilmos pedig zsűritagok voltak, ezért természetesen nem részesültek díjban.

A Szent István-terem a párizsi kiállítás építészeti és lakberendezési csoportjában olyan rokon elképzelésből született teremmel versenyzett, mint a flensburgi Heinrich Saueremann által tervezett úgynevezett *alnémet szoba* (*Niederdeutsches Zimmer*, vagy *Pariser Zimmer*), amely ma a flensburgi múzeumban (Museumsberg Flensburg) látható. A német jellegzetességet bemutató enteriőrt a helyi ipariskola állította elő, és a motívumok és alkalmazott technikák elsősorban a helyi iparművészeti múzeum gyűjteményére vezethetők vissza. A Szent István-terem ugyanakkor sokkal kisebb részben archaizál, és elsősorban a kortárs iparművészethez kötődik. Érdeemes szemrevételezni a mennyezetbetétek Krisztus-monogramra emlékeztető részletét. Ez az ismert román kori motívum az egyetlen a pécsi román kori bazilika 1880-as években feltárt töredékei közül, amely bár módosítva, megjelenik a Szent István-terem ornamentikájában, és pedig a mennyezeti gerendák közeit kitöltő Zsolnay kerámiabetéteken. Ha alaposan szemügyre vesszük az eredeti, 12. századi kőemléket és a 19. század végi kerámiarelieft, látjuk, hogy amíg a román kori darab valóban az ismert Krisztus-monogramot mintázza (I és X betűk egymásra fektetésével), addig a Szent István-terem mennyezeti betétjén hiányzik az

A Szent István-terem a budai királyi palotában, 1905 körül | St Stephen's Hall in the Royal Palace of Buda, around 1905
BME Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék, Budapest

I betű, azaz a táblán felületkitöltő palmettakompozíciót, és nem vallási konnotációjú mintát látunk.

A Szent István-terem kerámiadekorációjának tervezője, amikor ihlető forrást keresett, nem a román kori bazilika körtöredékeihez fordult, hanem annak Schmidt-féle továbbköltéséhez, a Gustav Bamberger-féle festett síkornamentikához. A 19. század végi historizmusban, és benne a Szent István-teremben tetten érhető felfogást éppen a pécsi dóm magisztrális leírását nyújtó Gerecze Péter fogalmazta meg 1893-ban: „A diszitmények motívumait Bamberger többnyire olasz minták után stilizálta; de ő is, mint a figurális festők, azt az elvet tartotta szem előtt, hogy a mai rajzoló és festő ügyességével a modern izlés szerint úgy rajzol és szinez, mint rajzolt és szinezett volna a XII – XIII. század olasz diszítője, ha a mai színösszetételeket ismerte volna. Vagyis: *mintha a román stílusú dekoráló művészet egész a mai napig fejlődött volna. Épen ezért e diszitményeket inkább a román izlés továbbfejlesztésének, mint szoros értelemben vett román stílusú diszitménynek nevezhetjük.*” (Kiemelés az eredetiben.)

A budai palota díszterme technikailag bravúros teljesítmények sorát vonultatta fel minden műfajban. A kivitelezést az akkor európai rangú magyar iparművészet vezető cégeinek, illetve a textil esetében francia és itáliai specialistáknak engedték át. Itt tehát nem a helyi hagyományápolás tanáros elgondolású megnyilvánulásáról volt szó, mint Sauermann flensburgi *alnémet szobája* esetében, hanem a nemzeti történelem kegyhelyeként elgondolt összművészeti alkotásról.

A Szent István-terem a budai királyi palotában

A Szent István-terem berendezését a hazaszállítás után a királyi palotában, a déli összekötő szárny emeletére építették be. A terem használatbavételére 1902. február 11-én került sor, együtt a palota nagy báltermének felavatásával. Az esemény egy nagy udvari bál volt, amelyen a király és családja is megjelent.

Az enteriőrt nemcsak a királyi udvari bálók alkalmával vonták be az ünnepségbe, hanem a krisztinavárosi szárny földszintjének lakója, József főherceg is használta a Szent István-termet bálozásra saját Szent György téri palotája teljes elkészüléséig. 1906. január 31-én a főherceg és neje, Augustza hercegnő látták vendégül a magyar főurakat a krisztinavárosi szárnyban és a Szent István-teremben, 1909. február 22-én pedig a főhercegi pár jelmezes bált rendezett ugyane termekben, és ekkor a Szent István-termet kártyaszobának használták.

A terem először IV. Károly koronázásakor jutott az ikonográfiájához méltó szerephez. Ekkor a korona őrzési helyül szolgált. A koronázást megelőző éjszaka folyamatos

őrség mellett itt őrizték a Szent Koronát, majd 1916. december 29-én délután 2 órakor bevonult a terembe az országbíró helyettese, Apponyi Sándor, a két koronaőr, valamint az országgyűlés két házának küldöttsége, a két királyi biztos. Felvonult a koronaőrség, a darabont testőrség, valamint a magyar nemesi testőrség. Két óra után néhány pillanattal megjelent a király, akinek a jelenlétében a koronát annak vasládájába helyezték, amelyet lezártak, lepecsételtek, és a kulcsokat átadták a királynak, aki azt nyomban továbbadta az első királyi biztosnak, Héderváry Károly grófnak. A koronaörök összehajtották a koronázási palástot, és gyengéden a ládára fektették, amelyet ezután egy bíborral bevont bakra helyeztek, amelyet a teremből kivittek, és elindult a menet a koronázó templom felé.

A terem kezdettől fogva nyilvánosan látogatható volt. 1904-ben 30 krajcár volt a belépődíj a várkapitányság által vezetett körútra a palotában, 1925-ben 3000 korona (az elszakított területekről érkezőknek csak 1500).

A Szent István-terem pusztulása és megmaradt darabjai

A Szent István-terem a második világháborúban minden bizonnyal kiégett, falburkolata valószínűleg ekkor semmisült meg. Nagy kérdés azonban, hogy mi történt a kerámiaelemekkel és a mobilialakkal, ideértve a függönyöket is. Gyanúnkat, hogy a terem mozdítható tárgyai esetleg még az ostrom előtt kikerültek a teremből, arra alapozzuk, hogy az Iparművészeti Múzeumban fennmaradt az egyik függöny jobb oldali függőleges sávja, amelyet 1981-ben ajándékba kapott a múzeum. Ezen kívül csak egyetlen kürtőcsempe fennmaradásáról tudunk, amelyet azonban az 1960-as évekbeli bontásból emeltek ki.

Minden egyéb fennmaradt darab a korabeli gyártást előkészítő próbadarab, illetve a falkárpit esetében a művezetésnek bemutatott mintadarab és a végleges szövet többletgyártásából származó darabok.

A 2015 és 2021 közötti rekonstrukció az archív ábrázolásokon kívül ezekre támaszkodhatott.

ROSTÁS Péter

művészettörténész,

a Szent István-terem újjáépítésének szakmai vezetője

.....
Az idézetek forrásai

A Királyi Várépítési Bizottság iratai.

Szana Tamás: A Szent István-terem királyképei Roskovics Ignácztól. *Vasárnapi Ujság*, 1900, 16. sz. (április 22.), 245–246.

Gerecze Péter: *A pécsi székesegyház. Különös tekintettel falfestményeire. Műtörténeti tanulmány.* Budapest, 1893, 240.

.....
A cikk képanyagát Rostás Péter bocsátotta rendelkezésünkre.